

Ігор Прохненко,
к.і.н., с.н.с., доцент кафедри археології,
етнології та культурології ДВНЗ «УжНУ»

Марія Жиленко,
лектор-екскурсовод Археологічного музею
ім. Е. А. Балагурі ДВНЗ «УжНУ»

КАХЛІ КОРОЛІВСЬКОГО ЗАМКУ НЯЛАБ

Розташований біля селища Королево Берегівського району Закарпатської області України замок Нялаб характеризується потужним культурним шаром, складною стратиграфією та значною кількістю речового матеріалу. У польових сезонах 2007, 2011 – 2019 рр. експедицією Ужгородського національного університету на ньому досліджені чотири приміщення, де простежені конструкції п'яти кахляних печей. В процесі розкопок виявлені тисячі фрагментів і десятки цілих екземплярів кахлів XVI – першої половини XVII ст. Відносяться вони до різноманітних типів: мископодібні, цибулеподібні, з пуклями, коробчасті плитки з рослинним декором, антропо- та зооморфними зображеннями, на релігійну тематику, з геральдичними символами та короноподібні з верхнього обрамлення печей.

Ключові слова: Угорщина, Королево, замок Нялаб, археологічна експедиція, кахляна піч, кахлі.

Постановка проблеми: Кахлі представляють одну з найбільш поширених категорій знахідок на території середньовічних та ранньомодерних археологічних об'єктів, серед яких палаци аристократів, замки, монастирі, будинки міщан та навіть багаті селянські помешкання. Матеріал виробів – кераміка вдало протистоїть часу та природнім факторам. У більшості випадків зберігається навіть глазур, що вкриває поверхню виявлених екземплярів.

Оздоблена кахлями піч виконувала роль не тільки опалювальної споруди, але й основної прикраси кімнати, слугувала предметом престижу. В епоху середньовіччя, за умови незначної кількості декоративних елементів, картинки на цих плитках суттєво поживлявали інтер'єр. Вони були своєрідними провідниками у світ тогочасного стилю і до сьогодні допомагають краще зрозуміти естетичні вподобання, спосіб мислення, систему цінностей тогочасної людини. Зображення від геометричних і простих рослинних орнаментів до сцен повсякденного життя та релігійних сюжетів завжди підлаштовувались під модні тенденції відповідної епохи.

Коли ж ці опалювальні споруди з'явилися та почали поширюватись у Верхньотиському регіоні? Археологами доведено, що в епоху Арпадовичів на території Угорського королівства існували виключно курні хати. Добре вивчені і тогочасні опалювальні споруди: кам'яні або глинобитні печі, дим з яких виходив через отвір у даху. Наступні історичні періоди принесли суттєві зміни у побуті, однією з яких стала поява печей закритого типу, оснащених димарем.

Кахляні печі є суто європейським винаходом. З'явилися вони близько XII ст. в Альпах, а їх «предками» були звичайні глинобитні, у стіни яких для пришвидшення і підвищення тепловіддачі вмуровували чашкоподібні або мископодібні посудини. Більш широкого розповсюдження вони отримали протягом XIII – XIV ст., з цього часу відомі і їх перші зображення. Найбільш потужні центри виробництва кахлів діяли на території південних німецьких земель, Чехії та середньовічного Угорського королівства. Хоча перші кахляні печі в Угорщині з'явилися ще у середині XIV ст., на початку правління Людовика Великого, в угорській мові слово «кальга» (угор. *kályha* – кахляна піч) тривалий період означало не власне піч, а її складові елементи, тобто власне кахлі. Саму ж опалювальну споруду до XVII ст. називали «*ketence*», аналог глинобитної печі.

Перші кахлі мали форму чашки з широкою, відкритою горловиною та денцем, що звужувалось. У стіну печі їх вмуровували горловиною назовні. Згодом з'явилися мископодібні екземпляри, з чотирикутним та трикутним вінцем. Виготовлені на гончарному колі вироби почали вмонтовувати в глиняні стіни щільними рядами, створюючи тим самим прототип кахляної печі. Форма та розміри (останні були пропорційними до розміру печі) керамічних елементів, що використовувались для зведення печей, були надзвичайно різноманітними. Найчастіше трапляються мископодібні кахлі з квадратною горловиною, які на XV ст. вже були розповсюджені по всій території Угорського королівства.

Коробчасті ж кахлі формували з двох елементів – декорованої зовнішньої (лицьової) сторони та тильної частини, яку виготовляли на гончарному колі. З'єднували їх між собою ще у сирому вигляді. З XVI ст. майстри почали використовувати простішу техніку, коли до тильного боку кахлі прикріплювали глиняну стрічку, замінивши нею мископодібну частину (Méri 1957, old. 193).

Тиражування коробчастих кахлів відбувалося за допомогою шаблонів-форм, які заповнювали сирогою глиною. Абсолютно ідентичні екземпляри, виготовлені з одного негатива, відомі ще з часів середньовіччя. Декоровані печі поступово стали невід'ємним елементом інтер'єру у залах багатих шляхетських та міщанських помешкань, з'явилися ажурні орнаменти, поліхромне фарбування, а з кінця XV ст. запроваджена і техніка майоліки (Holl 1958, old. 214).

Негативи для тиражування кахлів виготовляли як з дерева, так і з глини, але декорування виконував не завжди пічник. Для елітарних опалювальних споруд часто замовляли форми у відомих, висококваліфікованих різьбярів (Parádi 1957, old. 179-184), а в окремих випадках, як наприклад кахлі королівського палацу у Буді, пластичні елементи (частини тіла, деталі одягу, тощо) формували вручну.

Будівельні елементи для печей виготовляли за різними техніками. Незважаючи на спорідненість, виробництвом цих елементів займалась окрема група фахівців, а не прості гончарі. Більшість кахлярів звичайний посуд не виготовляли взагалі, а ази своєї майстерності передавали від батька до сина. На території поселень гончарів вони іноді мали навіть окрему вулицю, як наприклад «вулиця Кахлів» у Медераші (Румунія) (Kós 1972, old. 147). Печі, зазвичай, споруджували ті ж самі майстри, які кахлі і виготовляли.

Коли зводили печі, слідкували за тим, щоб розташовані один над одним ряди кахлів зв'язувались між собою подібно цеглинам у стіні. Для цього потребували і половинчасті кахлі, і кутові елементи. Для верхнього обрамлення печей також виготовляли спеціальні, часто ажурні вироби.

Закриті печі прямокутної або циліндричної форми зводили з коробчастих або мископодібних кахлів, які тісно прилягали одна до одної. Окремі елементи споруди відділяли горизонтальні, профільовані виступи, з особливим акцентом на верхнє обрамлення печі. Для кріплення елементів використовували глину із різними домішками, ретельно заповнюючи усі щілини, щоб з конструкції не йшов дим. Товщина глиняного шару відповідала глибині кахлів, які трималися виключно за рахунок глини. Щойно зведені печі одразу розпалювали і при слабкому вогні глина висихала повільно. Випалювання відбувалось поступово, в декілька етапів, щоб від різких перепадів температури глина не потріскалася.

Після окупації Османською імперією центральної частини Угорського королівства більшість кваліфікованих майстрів переселилася на північно-східні території та в Трансильванію, а їх місце зайняли звичайні гончарі (Nagy 1968, old. 94). Фаховий рівень останніх не завжди дозволяв виготовляти високоякісну продукцію, вони могли задовільнити потреби хіба що заможних селян. Внаслідок цього на Альфельді у XVIII – XIX ст. керамічні печі були витіснені глинобитними, адже переважна більшість населення не могла оплатити послуги гончарів, що залишилися на місцях.

Для виготовлення всіх необхідних елементів печі майстер у середньому потребував два тижні. Ще кілька днів займали глазурування та випал кахлів. Змонтовану піч потрібно було перевірити та виправити недоліки (Sabján 1987, old. 148). Таким чином майстер-пічник міг за рік зробити на замовлення у середньому не більше 12–14 опалювальних споруд.

Розповсюдження декоративних кахлів, зрозумілим чином бере свій початок з двору угорських королів. За результатами розкопок Вишеградського королівського двору, Будаїської фортеці та Естергомського єпископського палацу встановлено, що в середині XIV ст. тут діяли щонайменше три майстерні, які обслуговували королівський двір та резиденції придворних аристократів. Про це свідчить різна сировина та техніка виготовлення кахлів. З другої половини століття майстерні почали діяти і за межами столиці, печі робили вже й для багатих монастирів та великопанства (Holl 1958, old. 212). Згодом вони поширилися й у середовищі міщанства.

На зламі XVI – XVII ст. кахлі стали настільки популярними, що їх почали виготовляти і у селах. Майстерні, зазвичай, задовольняли потреби певного чи меншого ринкового округу, враховуючи купівельну спроможність населення. У селах печі замовляли переважно заможніші селяни, які готову продукцію вивозили з майстерні власним транспортом. Але в той самий час майстри виготовляли кахлі й не маючи замовлення, продавали свій товар на ринках, ярмарках найближчих сіл і містечок (Sabján 1987, old. 150).

Незважаючи на такий стан речей, з території середньовічного Угорського королівства не відома жодна збережена піч. Втім, у ході розкопок тогочасних осередків влади виявлено чимало кахлів, що збереглись повністю або фрагментарно, а це дає можливість для подальшої реконструкції як окремо взятих елементів, так і опалювальних споруд у цілому. Значна група знахідок накопичена і на Королівському замку Нялаб. Вона вимагає свого наукового осмислення в контексті розгляду тенденцій розвитку регіонального кахлярства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: В останні десятиріччя на території Закарпатської області України спостерігається суттєве збільшення обсягів польових археологічних досліджень замків та палаців пізнього середньовіччя та раннього нового часу. Основна увага науковців спрямована на вивчення Невицького замку (експедиція Обласної станції юних туристів на чолі з О.В. Дзембасом) та укріплених пунктів в Виноградіві, Королеві, Хусті, Середньому, Броньці, Квасові, Сільці, Вишкові та Чинадієві (медієвістичний загін експедиції Ужгородського національного університету на чолі з І.А. Прохненком). Найбільша за кількістю і різноманіттям колекція кахлів виявлена на Королівському замку Нялаб, який вже став одним з базових при вивченні регіональних особливостей матеріальної культури населення доби пізнього середньовіччя та раннього модерного часу.

Розташований на північно-західній околиці селища Королево Берегівського р-ну, на вершині 52-метрової гори. Із замку відмінно проглядається долина р. Тиси, що протікає за 300 м від укріплень. Центр фортеці, площею 52 x 47 м, у плані наближеної до овальної форми, знаходиться у північно-західній частині верхньої тераси гори. Розміщені по периметру житлові приміщення оточують невеликий внутрішній дворик із колодязем. За 20 м від основної замкової споруди проходила додаткова захисна лінія з будівлею прямокутної форми. Основну і допоміжну системи укріплень з'єднував міст, побудований на масивній кам'яній підпорі з арочним зводом у центральній частині. Додаткову захисну лінію оточував рів. Для контролю ґрунтової дороги – єдиного зручного підходу до замку, на південно-східній окраїні урочища, на віддалі від основного архітектурного комплексу, зведений бастион клиноподібної форми.

Письмові джерела свідчать про функціонування фортеці на північно-східній окраїні Угорського королівства з кінця XIII – початку XIV ст. до третьої чверті XVII ст. Первинне укріплення збудовано між 1272 та 1315 роками. До зведення фортеці в околицях села Фелсас (перша назва Королева) існувала королівська мисливська садиба (*domus regalis*), яку востаннє згадують у 1272 р., а замок з'явився у джерелах з 1315 р. (Hazai... 1897, old. 193). На початку XIV ст. Карл Роберт подарував замок королівському камерарію Беке Боршо (Karácsonyi 1900, old. 211). Після переходу останнього на бік Матея Чака, замок захопив та відновлював з руїн березький жупан Томаш (A Perényi... 2008, 24, 25). У 1378 р. король Людовик, разом із посадою жупана Угочанщини передав Нялаб у користування pro honore молдавському вельможі Драгу та його братам. У 1405 р., за заслуги перед королем у боротьбі проти антикороля Владислава Неапольського Сигізмунд дарував замок Нялаб з домінією Петру Перені, чим спровокував більш ніж столітню судову тяжбу між родами Драгфі та Перені. З початку XV ст. до останньої третини XVII ст. замок, з невеличкими перервами, залишався у володінні баронської гілки роду Перені. Незважаючи на те, що його власники не приймали участь у політичних змовах XVI – XVII ст., і завжди залишалися лояльними до влади Габсбургів, у Відні було прийняте рішення про руйнування замку, яке відбулося в 1672 р.

Хоч історія Нялабської фортеці доволі насичена подіями, донедавна на замковій території та її найближчій окрузі проводилися лише періодичні незначні археологічні пошуки місцевими ентузіастами, які передали частину виявлених старожитностей до Угорського національного музею (м. Будапешт) в 1859 та 1881 рр., співробітниками Музею Природи (м. Київ) у 80-х рр. та Українського спеціального науково-реставраційного інституту “Укрзахідпроектреставрація” (м. Львів) на початку 90-х рр. минулого сторіччя. Систематизоване археологічне дослідження пам'ятки почалося з 2007 року. У польових сезонах 2007, 2011–2019 рр. експедиція Ужгородського національного університету вивчала планування замку та його стратиграфію. Аналіз здобутої колекції речового матеріалу свідчить про життєдіяльність на укріпленому пункті з початку XIV до середини XVII ст., що, в основному, узгоджується з інформацією письмових джерел (Прохненко 2014; 2015; 2016; 2016а; Прохненко, Гомоляк 2007; 2009; Прохненко, Жиленко 2016; 2017; Прохненко, Жиленко, Мойжес 2016; Prochnenko, Žilenko 2019; Prohnenko, Mojzsesz, Zsilenko 2012; 2013; Prohnenko, Zsilenko 2015; 2019; Prochnenko, Zhylenko, Moizhes 2016).

Зафіксована в центральній частині пам'ятки потужність культурного шару становила від 4,0 до 5,0 м, а в досліджених приміщеннях виділені два основні горизонти (до і після руйнування стін замку солдатами австрійського гарнізону на чолі з Конрадом Меєром Бранденбурзьким у 1671–1672 рр.). Верхній утворювали масивні уламки стін, завали великого андезитового каміння, штукатурки та цегли, що однорідною масою заповнили замкові кімнати після підривів. Нижній горизонт відповідно залягав нижче рівня підлог приміщень. Складався він з глини зі значним вмістом дрібного будівельного сміття (штукатурка, уламки цегли, каміння). Його заповнення становили фрагменти кераміки та індивідуальні знахідки XIV–XVI ст.

Формування мети: Одну з найбільш масових категорій інвентарю Королівського замку представляє колекція кахлів різноманітних типів: мископодібні, цибулеподібні, з пуклями, коробчасті плитки з рослинним декором, антропо- та зооморфними зображеннями, на релігійну тематику, з геральдичними символами, коронкоподібні з верхнього обрамлення печей тощо. Знахідки характеризуються формовкою з добре відмученого глиняного тіста з більшим або меншим додаванням піску, достатнім випалом переважно до дзвінкого стану, кольором від охристого до світло-сірого та темно-коричневого. Накопичені значні матеріали вимагають формування чіткої типологічної схеми, прив'язаної до хронологічної атрибуції, що і є основною метою запропонованої публікації.

Виклад основного матеріалу дослідження: Мископодібних кахлів реставровано кілька десятків. За одиничними винятками, поливою вони не прикрашалися. У всіх екземплярів горизонтально зрізаний зовнішній бортик, у плані вони квадратної форми, розмірами: 18,5 – 22,1 см x 19,1 – 21,9 см. Дно округле, діаметром 7,5 – 10 см (рис. 1, 1-6).

Наступна група – цибулеподібні кахлі. Вони нагадують перевернуті крупні бокали без підставок. Поверхня більшості з них вкрита глазур'ю зеленого кольору. Параметри: висота – 17 – 24,6 см; діаметр основи – 10,5 – 12,2 см (рис. 2, 1-8).

Гібридною формою мископодібних та цибулеподібних знахідок є кахлі з пуклями. Їх лицьова сторона вкрита глазур'ю зеленого або жовтого кольору, а значна частина екземплярів прикрашена валикоподібними наліпами з насічками, врізними горизонтальними або хвилястими лініями. У всіх предметів горизонтально зрізаний зовнішній бортик, у плані вони квадратної форми, розмірами: 18,8 – 22 x 19,7 – 22 см. Дно округле, в двох випадках вирізане (рис. 3, 1-4).

Значною кількістю представлені кахлі коробчастого типу. Серед них окрему групу складають вкриті рослинним орнаментом кахлі. Характеризуються вони серійністю і різноманітним декором. Як правило, в центральній частині площини подані квітка або хрест, від яких до кутів, а іноді і до бічних стінок плиток відходили листки або квітки. Лише в одному випадку квітка (лілія) вміщена до вази у натюрмортному стилі (рис. 6, 4). Більшість кахлів оздоблено зеленою, салатовою та коричневою поливою, але зустрічаються і неглазуровані екземпляри. Зовнішня поверхня зазвичай наближеної до квадратної форми, розмірами: 19,7 – 21,3 x 19,8 – 21,5 см. Висота тильної румпи – 7,6 – 8,8 см (рис. 4, 1-6; 5, 1; 6, 1-3).

У скупченні кахлів біля печі №2 виявлені не вкриті поливою товстостінні екземпляри з орнаментом у вигляді черепиці (лузки риби) і рослинним декором, для яких характерна відсутність тильної румпи і чіткі сліди формування за допомогою тканини. Тісто знахідок рихле, обпал достатній, колір охристий. Параметри плитки з орнаментом у вигляді черепиці – 18,9 x 33,6 см (рис. 5, 3). Прикрашений в готичному стилі екземпляр, від центрального геометричного декора якого до кутів тягнуться чотири лілії, має розміри 17,7 x 18,7 см (рис. 5, 5).

У печі №5 і біля неї виявлені масивні вкриті зеленою глазур'ю екземпляри, на яких передані деталі віконного вітражу з круглими вставками (рис. 5, 2).

Зооморфні зображення на кахлях Королівського замку представлені шістьма штампами. Перший – серія коробчастих кахлів з двома розташованими один перед одним єдинорогами, голови яких обернуто в різні боки. Тулуби тварин вкриті лускоподібним декором, самі ж вони знаходяться у сидячому положенні. Між єдинорогами височіють дві вигнуті і переплетені у формі серця квітки. У верхній частині плитки проставлена дата, яка, скоріше за все, визначає і приблизний час спорудження печі № 4 – 1610 рік. За винятком одного неглазурованого екземпляра, всі кахлі цієї серії вкриті поливою світло-зеленого кольору. Параметри плиток: ширина – 21 см; висота – 21 см; висота тильної румпи – 7 см (рис. 7, 1). Відзначимо, що єдинороги в іконографії символізують чистоту, незайманість і часто виступають супутниками діви Марії (Pavlík-Vitanovský 2008, s. 539-558).

Наступним типом кахлів є вкриті зеленою глазур'ю коробчасті плитки, на лицьовій поверхні яких переданий фантастичний птах з масивним тулубом і розправленими крилами, який у загальних рисах нагадує дракона. Тварина вкрита лускоподібним декором, подібним до орнаментативної єдинорогів. Параметри кахлів: ширина – 20 см; висота – 22 см; висота тильної румпи – 7,5 см (рис. 7, 2).

Окрему серію кахлів представляють політі зеленою глазур'ю коробчасті екземпляри із зображенням двох леопардів. Звірі йдуть назустріч один одному і підтримують лапами розміщену між ними квітку. Ширина екземплярів – 27,9 см; висота збереженої частини – 9,1 см (рис. 7, 5).

Біля печі № 3 знайдений фрагмент кахлі (5,3 x 5,1 см), вкритої поливою жовтого кольору. На ній збереглася частина стилізованого лева з довгим вигнутим хвостом. Поруч з хижаком знаходяться три зірки (рис. 7, 4). Крім цього, ще декілька фрагментів із зображенням лева іншого штампу поки не підлягають повній реконструкції (рис. 7, 3; 6-8).

Як правило, на пам'ятках пізнього середньовіччя значну групу кахлів становлять плитки з антропоморфними зображеннями. На Королівському замку це маса уламків, серед яких всього два екземпляри підлягають реконструкції. Найбільш повно збережена плитка виявлена в камері топки печі № 1. Це коробчаста кахля, лицьова поверхня якої вкрита жовтою глазур'ю. На ній переданий лицар-вершник. У нього комплектне озброєння, а саме меч, спис, щит та шолом. Зовнішня поверхня кахлі прямокутної форми, розмір – 17,6 x 20,4 см. Висота тильної румпи – 5,4 см (рис. 8, 1). Подібні за сценарієм плитки добре відомі на пам'ятках Румунії (Istrate 2004, p. 115-140; Pl. 3; 14; 15).

У Королево на сьогоднішній день виявлені лише два типи кахлів зі світським мотивом. Перший – це фрагмент коробчастої кахлі з поліхромною глазур'ю світло-коричневого, зеленого та чорного кольорів. Аналогії з Требішова та Кошице (Словаччина) (Chovanec 2005, s. 54; Rusnák / в печаті) дозволяють говорити, що зовнішня поверхня екземпляра наближена до квадратної форми, розмірами 21,0 x 22,8 см (рис. 8, 2), на ній подана сцена заручин закоханих. Візуальне порівняння зроблених одним штампом плиток дозволяє вважати, що виготовлена в кошицькій майстерні форма привозилася ремісником як на близько розміщені (Требішов), так і на віддалені (Королево) пункти, де з місцевої глини формувалися кахлі, які фарбувалися у відповідності до кольорової гами конкретних печей.

Наступні екземпляри зі світським мотивом відомі у фрагментах. Це вкриті зеленою поливою кахлі із зображенням парочки, яка тримається за руки (рис. 8, 3).

У горизонті I розкопу III виявлена значна кількість фрагментів кахлів з антропоморфними зображеннями, які не піддаються чіткій ідентифікації. Один екземпляр аморфної форми (приблизні розміри 5 x 5 см), уламок коробчастого ізразця, политого глазур'ю зеленого кольору. На фрагменті передана голова чоловіка, з чітко виділеними очима, носом, щоками, ротом і підборіддям. Прижате вище лоба ребристою перев'язю довге волосся звисає до плечей. Виготовлена плитка з добре відмученого глиняного тіста, обпал наскрізний, колір сірий (рис. 9, 6).

Ще один фрагмент (6 x 13 см) – частина не вкритого поливою коробчастого ізразця, на якому зображений чоловік (від шиї до колін), одяг якого перетягнутий поясом. Нижче нього на одязі передані численні вертикальні складки. Права рука зігнута в лікті, її долоня прижата до груді трохи нижче серця. Ліва рука не торкається тулуба, вона направлена вниз. Виготовлена кахля з рихлого, але достатньо відмученого глиняного тіста із зафіксованими домішками дрібнозернистого піска, обпал наскрізний, колір світло-коричневий (рис. 9, 7).

До категорії фрагментарних плиток із зображеннями людей відносяться і три фрагменти від двох кахлів одного штампу, один з яких не вкритий глазур'ю, другий – вкритий поливою зеленою кольору. На кахлях зображений одягнений в обладунки лицар, корпус якого трохи розвернутий вліво. Правою рукою воїн торкається впертого в землю щита, а лівою – тримає прапор. Прапор у верхній частині завершується невеликим листоподібним гострим навершям, нижче якого майорить полотнище з чітко переданим хрестом. Виготовлені плитки з добре відмученого глиняного тіста зі значними домішками дрібнозернистого піска, обпал достатній, колір світло-коричневий і сірий (рис. 9, 1-2; 4). До фрагментів з антропоморфними зображеннями відносяться і плитки з батальними сценами (рис. 9, 5), а також аристократами з відповідними ознаками влади (рис. 9, 3).

Серед виявлених на Нялабі кахлів окрему групу становлять екземпляри зі старозавітними сюжетами (Prohnenko, Mojzsesz, Zsilenko 2012, old. 241-285). Перший мотив (більше десяти плиток) –

сидячий на троні під аркою король, який в лівій руці тримає скіпетр, а правою підпирає бік. Коробчасті кахлі вкриті глазур'ю коричневого, гірчичного або зеленого кольору, їх лицьова поверхня підквадратної форми, розміри 23,0 x 23,2 см, висота тильної румпи – 5,8 см (рис. 10, 1). Иконографія та надписи на подібних знахідках регіону (Копице, Шаріш, Фюзер) (Slivka-Vallašek 1991; Feld 2002, 37-38) дозволяють ідентифікувати зображення не з конкретним королем Угорщини, а з модернізованим поданням біблійного царя – Давида або Соломона.

На відміну від попереднього, наступний сюжет представлений дуже фрагментарно. Це уламки коробчастих кахлів, вкритих глазур'ю зеленого кольору. Незважаючи на їх малі розміри, вдалося встановити, що на них зображений Самсон, який розриває пащу леву (рис. 10, 1-2). Для трьох фрагментів одного штампу є аналогія – ціла плитка з музею Прикладного мистецтва (м. Будапешт, Угорщина) (Gruia 2010, р. 203-211; 2013, р. 353). Мотив належить до одного з найбільш популярних в пізньому середньовіччі. На території Угорського королівства А. Груя нараховує дев'ятнадцять різних штампів із Самсоном і левом (Gruia 2010, р. 203).

У колекції кахлів Королівського замку представлені й зображення святих. Як і на більшості пам'яток Європи, на Нялабі особливою популярністю відзначався епізод боротьби зі змієм-драконом християнського великомученика Юрія (Георгія). Ці плитки двох варіантів. Перший – коробчасті кахлі, вкриті глазур'ю коричневого або зеленого кольору. Зовнішня поверхня екземплярів підквадратної форми, розмірами – 19,5 x 19,8 см. Юрій верхи на коні пронизує списом дракона. Святий одягнений у лицарські обладунки, у правій руці тримає спис, випускаючи його з-під пахви. Зображення не відзначається реалістичністю. Особливу увагу майстер намагався сконцентрувати на обличчі, яке непропорційно велике відносно до розміру всього тіла. Біля голови Юрія в лівому верхньому куті сцени знаходиться принцеса, що навколішки, молитовно склавши руки, благає про порятунок. Крилатий змії лежить під копитами коня, обплівши хвостом його задню ліву ногу. Спис Юрія направлений у розкриті пащу рептилії (рис. 11, 1).

Зображення цього мотиву в значній кількості різноманітних варіацій зустрічається на кахляних плитках пізнього середньовіччя та ранньонового часу (Gyuricza 1992; Gruia 2006, р. 7-48; Krása... 2008). Фрагмент ідентичної знайдений в Королеві плитки виявлений тільки на замку Паріч в м. Требішов (Словацьчина) (Chovanec 2005, s. 54). При єдності штампу, знахідка з резиденції палатина Імре Перені більш парадна, вона вкрита поліхромним розписом.

У Королеві також виявлені фрагменти від трьох плиток іншого штампу з мотивом протиборства св. Юрія зі змієм-драконом. Це коробчасті кахлі, вкриті глазур'ю жовтого та зеленого кольору, на яких частково збереглися зображення принцеси, Юрія, коня та дракона. Майже ціла кахляна плитка цього штампу з Тирнави (Румунія) знаходиться у фондах Музею прикладного мистецтва (м. Будапешт, Угорщина, інвентарний номер 78.146.1) (Gruia 2013, р. 354). Записи в інвентарній книзі музею свідчать, що вона походить з Надьпрепоштфалви (Рум.: Тирнава (Târnava), раніше Проштя Марє (Proștea Mare)). До Музею прикладного мистецтва знахідка була передана з музею Брукентал в Сібіу. Звертає на себе увагу той факт, що між Тирнавою і Королевою декілька сотень кілометрів, що не характерне для розповсюдження кахлів одного штампу. У центрі композиції св. Юрій сидить на коні і пронизує дракона списом. На відміну від попередньої групи кахлів Нялаба, Юрій не одягнений у лицарські обладунки. У правій руці він тримає спис і направляє його у відкриту пащу змія. На віддалі від подій, на другому плані, крім принцеси у правому верхньому куті подані обличчя царя та цариці (рис. 11, 2).

Одиничним екземпляром у кахляній колекції релігійного спрямування представлений вкритий зеленою поливою фрагмент антропоморфної кахлі-ліщини (довжина збереженої частини – 10,6 см; ширина – 8,3 см). Це зігнута у лікті ліва рука з обламаними перстами. Особливості одягу, розміщення долоні і відтиск на плечовій частині дозволяють ототожнити цю скульптуру з Богородицею, яка тримає дитя-Ісуса (рис. 11, 3). На території Закарпаття подібний тип кераміки зустрічається відносно рідко. У королівському замку така знахідка була зустрінена вперше. Відноситься вона до доволі рідкісних виробів – кутових скульптур кахляних печей, характерних для Західної Європи. З кінця XIV ст. такі екземпляри, правда в дуже обмеженій кількості, відомі в угорських фортецях і королівських замках Діюшдьор, Вішеград, Тата, Буда та інших. Всі скульптури зліплені окремо і тому сильно різняться між собою.

Однією знахідкою представлений і фрагмент коробчастої кахляної плитки, вкритої поліхромною глазур'ю (коричневого та зеленого кольору), на якій подані Богородиця з Ісусом. Лицьова поверхня ізразця прямокутної форми, розмірами 16,9 x 24,9 см (рис. 11, 5).

Серед кахлів з релігійними мотивами також відзначимо половину коробчастої плитки, вкритої зеленою глазур'ю, з зображенням янгола. Зовнішня поверхня екземпляра наближеної до квадратної форми, розмірами – 21 x 21,1 см (рис. 11, 4).

Окрему і доволі значну групу кахлів Королівського замку становлять знахідки з геральдичною символікою (герби короля Матяша Корвіна, роду Перені та Габсбургів). За влучним визначенням Ш. Голчіка, погляд на власний герб зігривав господаря навіть тоді, коли піч не топилася (Holčik 1978, s. 12). Зрозуміло, що це відноситься лише до тих геральдичних символів, які належали власнику замку або його високопоставленим гостям.

Іноді ж у печах використовували кахлі із зображенням герба вже померлого правителя, скоріше за все, в якості декоративного елемента без будь-якого змістового навантаження. Ця категорія на замку Нялаб представлена фрагментами XVI ст., на яких присутні геральдичні символи короля Матяша Корвіна. У першу чергу, це два уламки від вкритих зеленою глазур'ю коробчастих кахлів із зображенням геральдичного лева. На основі цілих екземплярів даного штамп з м. Клуж (Румунія) (Gruia 2012, p. 32-34; Rusu 2012, p. 313-326), можна говорити, що зовнішня поверхня виробів підквадратної форми, розмірами – 21,3 x 21,8 см. Художню композицію складали великий геральдичний щит і включений у нього менший щит з гербом Угорського королівства, над якими знаходиться ворон з перстнем у дзьобі. Два обернутих один до іншого і стоячих на одній лапі лева тримають над вороном корону. У верхній частині великого щита розміщений ряд декоративних трикутників (рис. 13, 1). Ворон з перстнем у дзьобі – основний символ дворянського роду Гуняді. Про дарування графського титулу і розширення герба Яноша Гуняді йдеться в грамоті угорського короля Ласло V Постума (1445 – 1457 рр.) від 1 лютого 1453 р. (Національний архів Угорщини, № DL 24762).

На сьогодні тільки на Нялабі відомі кахлі з гербом Перені – одного з найбільш впливових родів Угорського королівства. Представлені знахідки трьома штампами. Перший – це неглазуровані коробчасті екземпляри, зовнішня поверхня яких наближена до квадратної форми, розмірами – 18,3 x 19,4 см. Висота тильної румпи – 7,2 см. На плитках переданий оточений рослинним декором геральдичний щит, на полі якого – профіль розвернутої у правий бік крилатої чоловічої бородатої голови, яка в коротких лапках тримає корону (рис. 13, 5). Інші два фрагменти з верхньої окантовки печі, один від грубої поліхромної плитки, політої темно-зеленою, світло-зеленою, помаранчевою та чорною глазур'ю, другий – з зеленою поливою. На кахлях – розвернута вправо аналогічна голова з бородою та косою, перед профілем поліхромного екземпляра поставлена дата – 1578 (рис. 13, 3-4).

Відзначимо, що хоча це геральдичне зображення на кахлях зустрічається вперше, воно добре відоме за епітафіями з Абауйвара, Кошиць, Рудабані та Требішова (Héczei-Markó, Rácz 2013, old. 55-71; Csoma-Csergheő 1888, old. 295-303; Dercsényi-Gerő 1963, old. 41, 43, 56; Slivka-Vallašek 1991, s. 212; Chovanec-Dronzek-Bajus 2004, s. 10; 13; 73; 74). Також герб Перені представлений в оформленні залів замків Шарошпоток, Шикловш і в самому Королеві. Присутній він і на печатях представників роду, і в книгах Януса Панноніуса та Бенедикта Ком'яті.

На чотирьох кахляних плитках переданий герб Габсбургів – двоголовий орел з розпущеними крилами та хвостом. Його лапи розставлені в боки. У пазурях правої орел тримає меч, а лівої – скіпетр. На грудях птаха – геральдичний щит з гербом Угорщини, а над головами – корона. Біля меча написана літера "A", скіпетра – літери "DM", тобто "після різдва Христового". Кахлі вкриті зеленою або світло-коричневою глазур'ю, в одному випадку присутні обидва ці кольори. Ширина плиток – 16,6 см; висота – 20,7 см (рис. 13, 8).

К. Козак на основі археологічного матеріалу з території Угорщини, Румунії та Словаччини відзначив, що на ранніх зображеннях двоголового орла птах не тримає в пазурях ні шаблі, ні булави, вінець знаходиться на головах, а не в полі між ними, кінцівки крил направлені до нижніх кутів. У свою чергу на екземплярах XVII – XVIII ст. лише іноді зустрічається, що орел не тримає в лапах зброї і крила завжди направлені до верхніх кутів (Kozák 1963, old. 65-200). Ці спостереження дозволяють датувати королівські знахідки першою половиною XVII ст.

Кахлі верхньої окантовки печей на Нялабі представлені значною кількістю уламків і лише три штампи підлягають реконструкції.

Перший, це коробчасті плитки, вкриті зеленою глазур'ю. Лицьова поверхня прикрашена антропо-зооморфним зображенням (дві розвернуті в протилежні боки і зв'язані між собою хвостами риби з людськими головами). Над сюжетом розміщений ряд короноподібних наліпів. Форма виробів прямокутна, зовнішня поверхня має розміри – 17,2 x 22,1 см. Висота тильної румпи – 7 см (рис. 14, 1).

Одиничним екземпляром представлена пластинчата плитка, з тильного боку оспаткована напівовальним виступом-підставкою. Зовнішня сторона вкрита поливою зеленою кольору. Увінчаний ізразець трьома виступами у вигляді розпушених бутонів лілій. Ширина екземпляра – 24,6 см; висота – 6,3 – 6,9 см (рис. 14, 3).

Наступний вид – серія пластинчатих прямокутних кахлів печі №4 з напівовальними виступами-підставками. Прикрашені знахідки лускоподібним декором, над основою на 11,5 см височіє арфоподібний наліп. Параметри пластилини: висота – 10,1 см; ширина – 15,3 – 15,6 см (рис. 14, 2).

Фрагментарно представлені і інші типи кахлів з коронкоподібного обрамлення печей (рис. 14, 4-5;7).

Різноманітність типів, форм, штампів і технології виготовлення кахляних плиток Королева дозволяє стверджувати про функціонування на Нялабі значної кількості відповідних опалювальних споруд. На цей момент простежені конструкції п'яти з них.

Піч №1. Датується початком XVI ст. Її кахляна викладка була розібрана в XVII ст. і складена в збудованій з туфових блоків камері топки. Овальну в плані кочегарку обмежувала кладка з трьох рядів в пів цегли, у верхній частині злегка нахилена всередину конструкції. За 2,5 м над нею з порівняно легких туфових блоків зведено арочне перекриття. Устя камери топки виходило до вмонтованого в стіну димаря, за яким знаходилися два розміщених одне над іншим житлових приміщення 1а та 1б. Конструктивні особливості печі дозволили визначити її як гібридний варіант кахляних печей і кам'яних печей типу *hurocaustum* (рис. 15).

Піч №2 знаходилася в південно-західному куті приміщення 1б. Зведена наприкінці XV – на початку XVI ст., розібрана в ході перепланування замкових стін у XVI ст. У результаті реконструкції фортеці від печі лишилася вмонтована в стіну камера топки, яку закидали камінням, частково залили розчином і закрили туфовими блоками стелі приміщення 1а. Збережена частина кочегарки увінчана аркою і по всій площі облицьована добре обпаленою цеглою. За 20 см над аркою в стіні простежений квадратний в розрізі (0,1 x 0,1 м) невеличкий димовідвід (рис. 15).

Піч №3. Функціонувала в першій половині XVII ст. Від конструкції залишилася викладена в північно-західному куті кімнати 1а у два шари цегли і вкрита невеликим шаром обмазки платформа підквадратної форми (1,1 x 1,2 м) (рис. 15).

Піч №4. Її завал знаходився біля західної стіни кімнати 2, в 0,6 м від входу до приміщення. Основа печі (розміри 1,6 x 1,3 м) складена з невеликих туфових блоків на рівні підлоги. З південного та західного боків на туфову подушку були вертикально поставлені та з'єднані між собою залізною скобою дві кам'яні плити. Вони склали основу конструкції нижнього ярусу печі, до якого входили більше 60 мископодібних кахлів. Верхній ярус печі був зібраний з коробчастих неполиваних кахлів з рослинним орнаментом, коробчастих плиток вкритих зеленою глазур'ю з рослинним декором і зооморфними (єдиногоги, птах-дракон) зображеннями (рис. 16). Верхню окантовку печі представляли пластинчаті вкриті зеленою глазур'ю кахлі, увінчані арфоподібними наліпами. Дрова до печі завантажувалися із самої кімнати, а відвід диму здійснювався через прикрашений хвилястими та горизонтальними лініями масивний керамічний димар (висота – 0,86 м; діаметр нижнього отвору – 0,48 м; діаметр верхнього отвору – 0,3 м). Як вже відзначалося, приблизний рік зведення печі встановлений за проставленою датою на кахлі з єдиногогами – 1610.

Піч №5. Це найбільш інформативний архітектурний компонент кімнати №4, виявлений в її південно-західному куті. Зруйнована кахляна піч простежена безпосередньо під дерновим шаром на денній поверхні, займала рівно чверть приміщення і в плані мала форму квадрату зі сторонами по 3,3 м. Долівка камери топки колоподібної конфігурації діаметром 2,63 м. Викладена вона в основному з цегли і лише місцями з керамічних плиток для підлоги, поставлених на глиняну основу. Стіни камери топки зроблені виключно з цегли і зберіглися до висоти 0,6 м. Їх нахил і сходження кожного наступного ряду кладки до центральної частини свідчить про куполоподібну конструкцію, яка в центральній частині оснащена керамічним димарем. Устя печі довжиною 0,67 м і шириною 1,2 м обмежене туфовими блоками, покладеними на викладку з каменю. Східна стіна печі кам'яна. У заповненні і частково за межами зруйнованої конструкції печі №5 виявлена значна кількість уламків кахляних плиток, більшість з яких складають серії і дозволяють говорити про структуру всього об'єкту (рис. 17).

Висновки. На завершення аналізу кахлів Королівського замку необхідно відзначити відчутну різноманітність їх типів, форм, штампів і технології виготовлення. Це дозволяє говорити про функціонування на Нялабі значної кількості різночасових кахляних опалювальних споруд, які за сумарним датуванням входять у хронологічні межі XVI – XVII ст.

ЛІТЕРАТУРА

- Прохненко, І. А. 2014. Королівський замок Нялаб. В: Травінський, В. С. та ін. (ред.). *Збірник матеріалів "Археологія & Фортифікація України"*. IV Всеукраїнська науково-практична конференція Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника, приурочена 180-й річниці від дня народження Володимира Боніфатійовича Антоновича (1834 – 1908), Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, Вип. 4, с. 234-243.
- Прохненко, І. А. 2015. Кахляна піч 4 Королівського замку Нялаб. В: Травінський, В. С. та ін. (ред.). *Збірник матеріалів, Археологія & Фортифікація України*. V Всеукраїнська науково-практична конференція, приурочена 125-й річниці заснування Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника, Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», Вип. 5, с. 117-124.
- Прохненко, І. А. 2016. Кімната №3 Королівського замку Нялаб. В: Заремба, О. О. та ін. (ред.). *Збірник матеріалів, Археологія & Фортифікація України*. VI Міжнародна науково-практична конференція Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника, присвячена 150-й річниці від дня народження Михайла Сергійовича Грушевського (1866-1934), Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О. А., Вип. 6, с. 150-156.
- Прохненко, І. А. 2016а. Дослідження Королівського замку Нялаб. *Археологічні дослідження в Україні 2015*, Київ, с. 38-41.
- Прохненко, І. А., Гомоляк, О. М. 2007. Дослідження Виноградівського та Королівського замків у 2007 році. *Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate. Rumunсько-українські відносини. Історія та сучасність*, Cluj-Napoca – Satu Mare, с. 83-94.
- Прохненко, І. А., Гомоляк, О. М. 2009. До історії замків Закарпаття. *Військово-історичний альманах*, Київ, 1(18), с. 71-97.
- Прохненко, І. А., Жиленко, М. А. 2016. Королівський замок Нялаб во владении потомков молдавского воеводи Саса. *Tyragetia. Istorie. Muzeologie. Serie nouă*, Chișinău, Vol. 10[XXV], nr. 2, с. 53-66.
- Прохненко, І. А., Жиленко, М. А. 2017. Монети Королівського замку Нялаб. *Записки отдела нумизматики и торевтики Одесского археологического музея*, Одеса, III, с. 141-156.
- Прохненко, І. А., Жиленко, М. А., Мойжес, В. В. 2016. Королівський замок Нялаб. *Вісник Інституту археології*, Львів, Вип. 11, с. 123-154.
- A Perényi család levéltára 1222-1526*. 2008. Közzéteszi: Tringli István, Budapest.
- Chovanec, J. 2005. Palatínska kachľová pec Imricha Perényiho. *Gotické a renesančné kachlice v Karpatoch*, Trebišov, s. 257-259.
- Chovanec, J., Dronzek, J., Bajus, L. 2004. *Kostol Navštívenia blahoslavenej Panny Márie v Trebišove*, Trebišov.
- Csoma-Csergheő. 1888. A Perényiek középkori síremlékei. *Archaeologiai Értesítő*, VIII, old. 295-303.
- Dercsényi, D., Gerő, L. 1963. *A sárospataki Rákóczi-vár*, Budapest.
- Feld, I. 2002. Gótikus és reneszánsz kályhacsempék Északkelet – Magyarországról. *Gerencserek, kályhások, tűzvizgyázók. Feudáliskori kályhacsempék az Alföldről és peremvidékről*, Gyula.
- Gruia, A.-M. 2006. Saint George on Medieval Stove Tiles from Transylvania, Moldavia and Wallachia. An Iconographical Approach. *Studia Patzinaka*, Cluj-Napoca, 3, p. 7-48.
- Gruia, A.-M. 2010. Winged Samson and popular iconography in sixteenth-century Transylvania. *Acta musei Napocensis*, Cluj-Napoca, 47/II, p. 203-211.
- Gruia, A.-M. 2012. *Povestiri la gura sobei. Catalog selectiv al colecției de cahle a Muzeului Național de Istorie Transilvaneie*, Cluj-Napoca.
- Gruia, A.-M. 2013. *Religious representations on stove tiles from the medieval kingdom of Hungary*, Cluj-Napoca.
- Gyuricza, A. 1992. *Reneszánsz kályhacsempék Északkelet – Magyarországról*, Miskolc.
- Hazai oklevéltár 1234-1536*. 1897. Szerk. Nagy I., Deák F., Nagy Gy. Budapest.

- Héczey-Markó, Á., Rácz, M. 2013. Perényi Péter sírköve az abaúJVári református templomban. *Folia historica*, Budapest, XXVIII, old. 55-71.
- Holčík, Š. 1978. *Stredoveké kachliarstvo*, Bratislava.
- Holl, I. 1958. Középkori kályhacsempék Magyarországon I. Az udvari központok műhelyei és hatásuk a vidéki fazekasságra, XIV. század-XV. század közepe. *Budapest régiségei*, 18, old. 211-300.
- Istrate, D.-M. 2004. *Cahle din Transilvania și Banat de la începuturi până la 1700*, Accent.
- Karácsonyi, J. 1900. *A magyar nemzetségek a XIV század közepéig*, Budapest, I köt.
- Kós, K. 1972. *Népélet és néphagyomány*, Bukarest.
- Kozák, K. 1963. Kétfajú sasos kályhacsempék Magyarországon. *Budapest Régiségei*, Budapest, XX, p. 65-200.
- Kráska, která hřeje. Výběrový katalog gotických a renesančních kachlí Moravy a Slezska*. 2008, Uherské Hradiště.
- Méri, I. 1957. A nadabi kályhacsempék. *Archaeologiai Értesítő*, 84, old. 187-206.
- Nagy, K. 1968. Alakos kályhacsempék Kevermesről. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*, old. 91-98.
- Parádi, N. 1957. Későközépkori kályhacsempe negatívok. *Folia Archaeologica*, IX, old. 179-186.
- Pavlík, Č., Vitanovský, M. 2008. Magický jednorozec a jeho ztvárnění na kachlích gotiky a renesance. *Archaeologia historica*, Brno, 33/08, s. 539-558.
- Prochnenko, I., Žilenko, M. 2019. Jezuitská sviatostka z korolevského hradu Ňaláb. *Numizmatika. Časopis Slovenskej numizmatickej spoločnosti pri SAV*, Bratislava, 28, s. 27-30.
- Prochnenko, I., Mojsesz, V., Zsilenko, M. 2012. A királyházaai vár csempékályhája. *A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve*, Nyíregyháza, LIV, old. 241-285.
- Prochnenko, I., Mojsesz, V., Zsilenko, M. 2013. Kárpátalja középkori és kora új kori várainak kutatása. *A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve*, Nyíregyháza, LV, old. 203-250.
- Prochnenko, I., Zsilenko, M. 2015. A királyházaai Nyaláb vár. *Várak kastélyok templomok. Évkönyv 2015*, Kökény, old. 68-71.
- Prochnenko, I., Zsilenko, M. 2019. Újabb kutatások a királyházaai Nyalábvárban (Koroljevo, Ukrajna). A 3. helyiség feltárása. *Archaeologiai Értesítő*, Budapest, 144. kötet, old. 137-167.
- Prochnenko, I., Zhylenko, M., Moizhes, V. 2016. Korolevo castle of Nyaláb. *Archaeologia historica*, Brno, 41, 1, p. 273-299.
- Rusnák, R. 2010. Archeologické výskumy AÚ SAV v historickom jadre Košíc. *AVANS*.
- Rusu, A. A. 2012. Stove Tiles with the Royal Coat of Arms of King Matthias I Corvinus. *Ephemeris Napocensis*, București, XXII, p. 313-326.
- Sabján, T. 1987. Adatok a kályhás mesterségről. *Ház és Ember*, 4.sz, old. 137-154.
- Slivka, M., Vallašek, A. 1991. *Hrady a hradky na východnom Slovensku*, Košice.

Ihor Prochnenko,
PhD, Senior Researcher, Docent,
Department of Archaeology,
Ethnology and Cultural Studies of the
State Higher Educational Institution
"Uzhhorod National University"

Maria Zhylenko,
Lecturer-Guide, Balaguri Archaeological Museum
of the State Higher Educational Institution
"Uzhhorod National University"

STOVE-TILES FROM NYALAB CASTLE IN KOROLEVE

The castle of Nyalab, located in the northwestern outskirts of the village of Korolevo of Vynohradiv district, stands out by its stratigraphic diversity, rich cultural layer, and numerous finds. Since 2007 expedition of Uzhhorod National University started studying of Korolevo castle. During 2007, 2011 – 2019 five test pits and five excavation sites have been set up in different parts of the monument. The depth of the cultural layer

varied from 1,5 to 5,7 m. Four living rooms with the tile-stoves have been explored and a significant collection of materials has been found during the works.

Collection of stove-tiles comprises one of the best represented categories of Korolevo castle's inventory. It consists of different types of tiles: pot-shaped, onion-shaped, panel, and hybrid tiles with floral and zoomorphic décor, anthropomorphic and zoomorphic images, religious themes, heraldic symbols, as well as crest tiles from the upper framing of tile-stove etc. The finds are formed with well elutriated clay dough with grater or less admixture of sand. They are well fired (mainly resonant). The stove-tiles are from ocher to light grey and dark brown in color.

Variety of types, forms, molds, and production technologies suggests that significant number of constructions for clay firing existed at the castle of Nyalab. Currently five of them have been explored.

Keywords: Hungarian Kingdom, Korolevo, castle of Nyalab, archaeological expedition, tile-stove, stove-tiles.

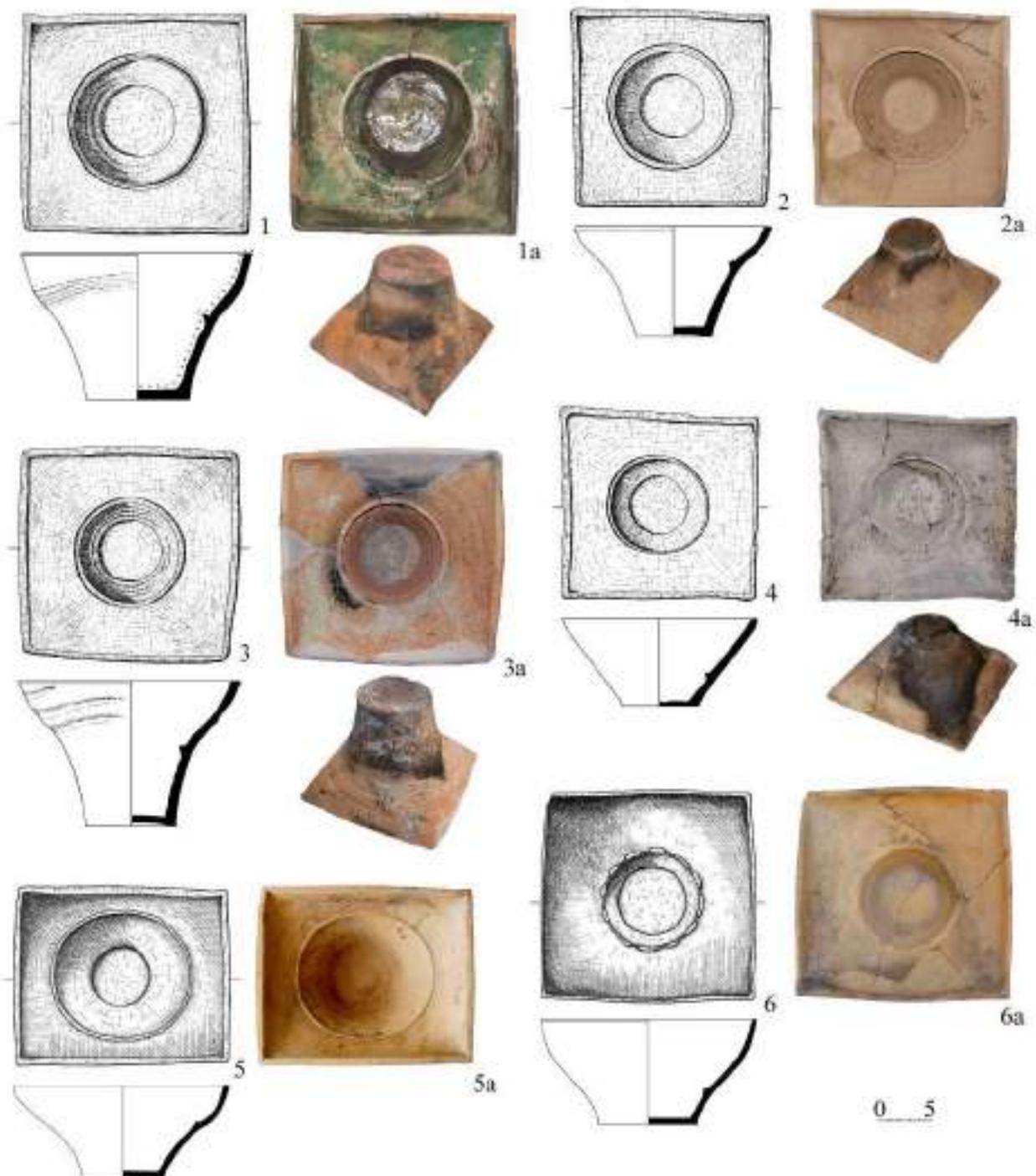

Рис. 1. Королево. Замок Нялаб. Мископодібні кахлі

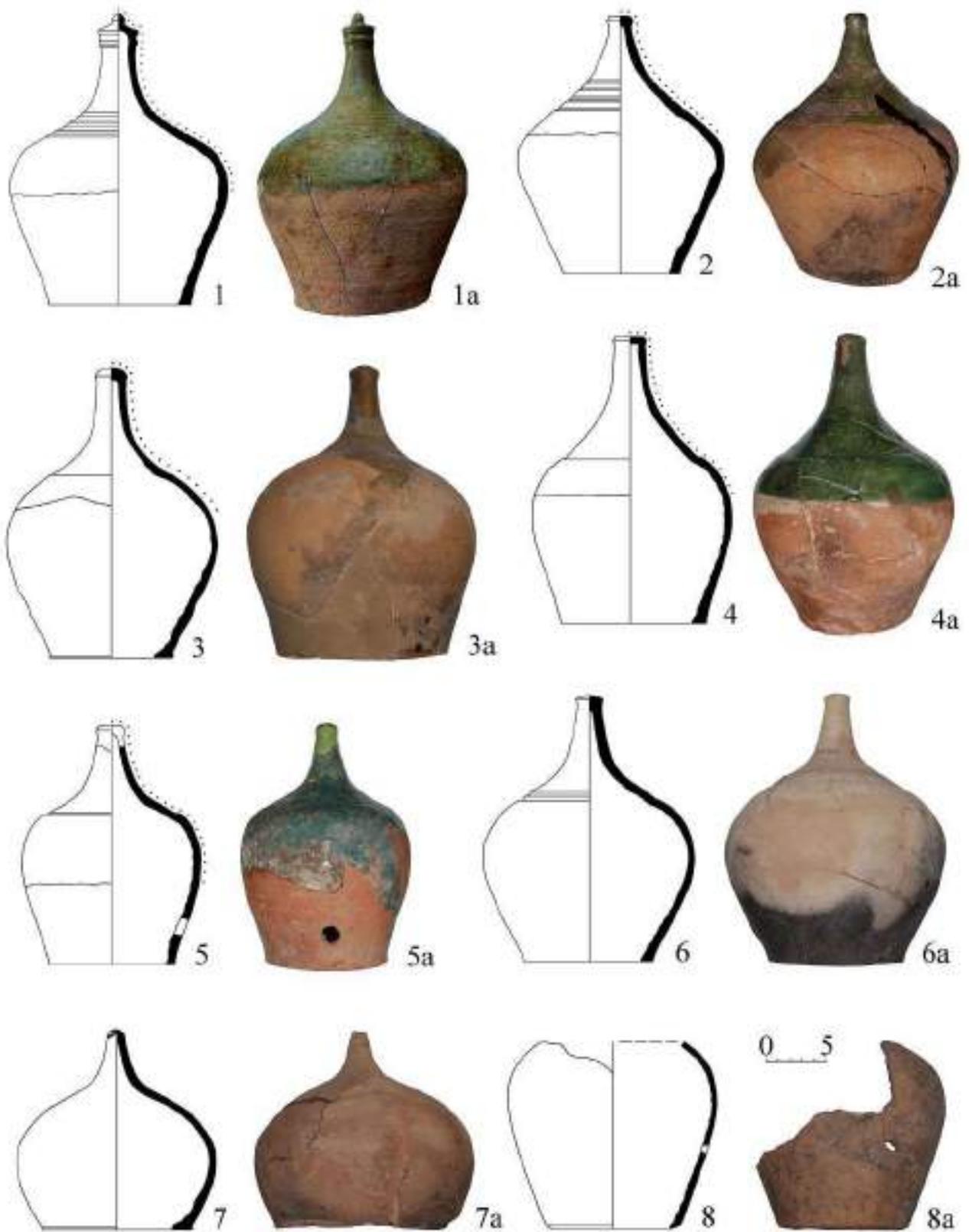

Рис. 2. Королево. Замок Нялаб. Цибулеподібні кахлі

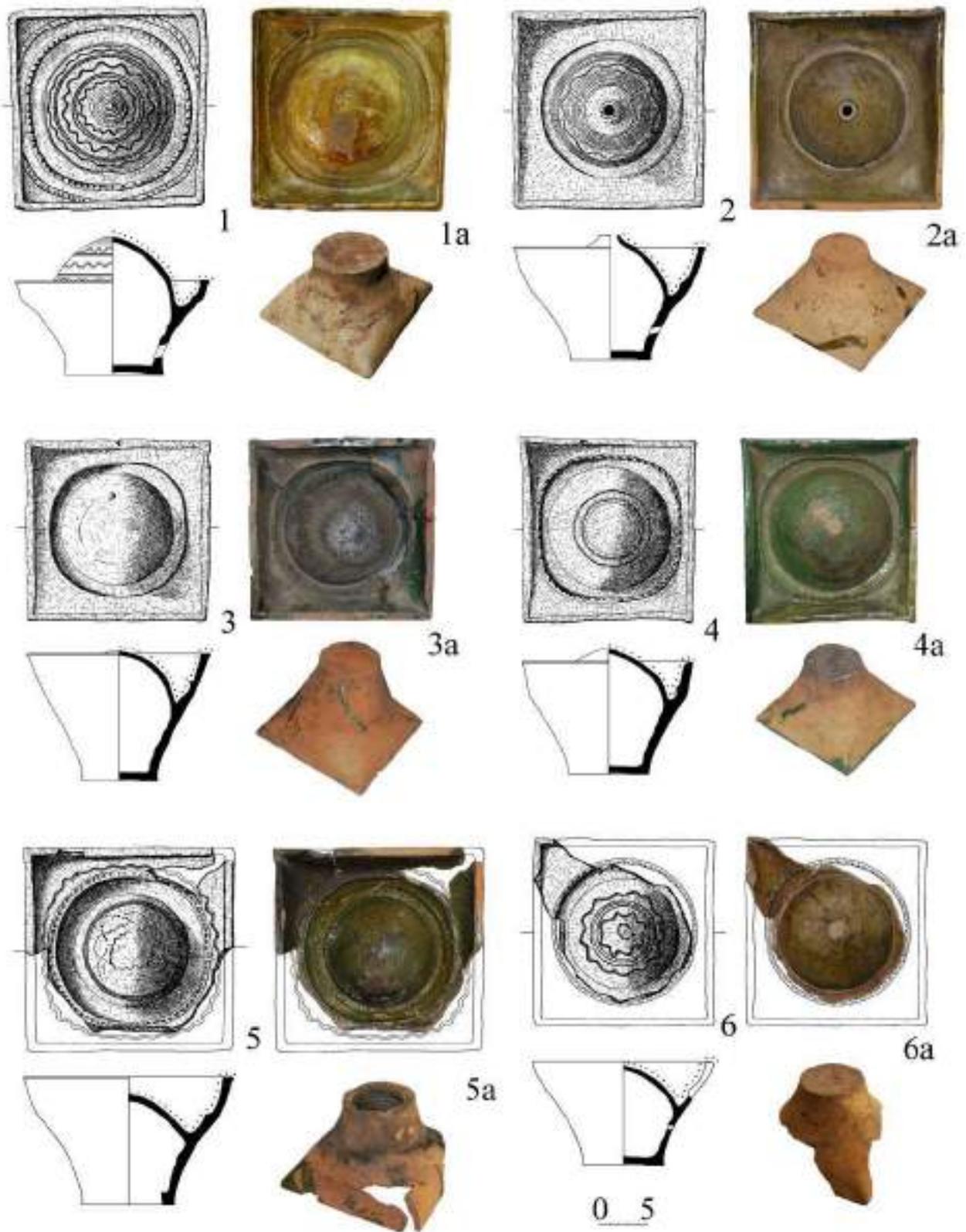

Рис. 3. Королево. Замок Нялаб. Мископодібні кахлі з пуклями

Рис. 4. Королево. Замок Нялаб. Коробчасті кахлі з рослинним орнаментом

Рис. 5. Королево. Замок Нялаб. Коробчасті кахлі з рослинним орнаментом та архітектурними мотивами

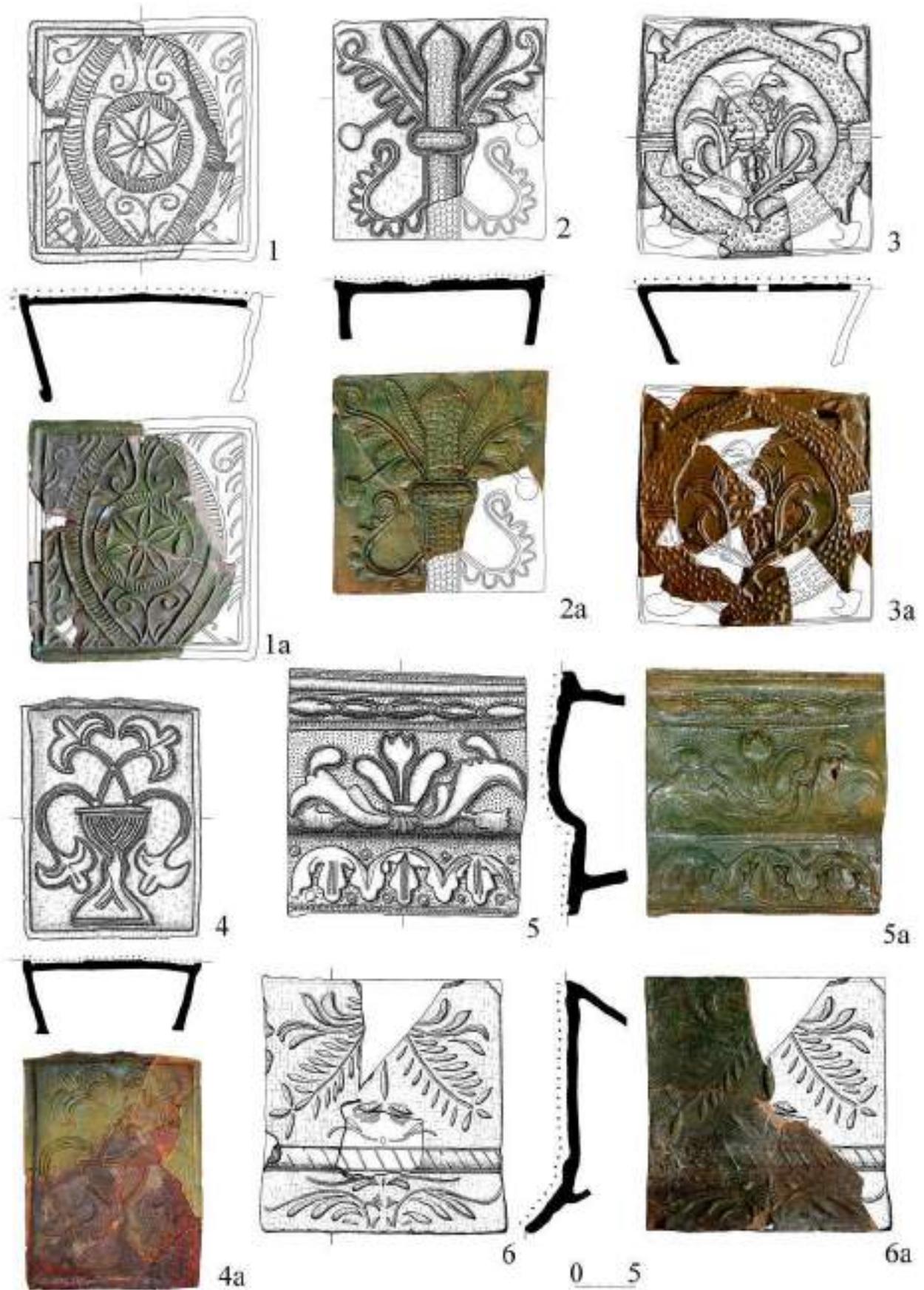

Рис. 6. Королево. Замок Нялаб. Коробчасті кахлі з рослинним орнаментом

Рис. 7. Королево. Замок Нялаб. Коробчасті кахлі з зображеннями тварин

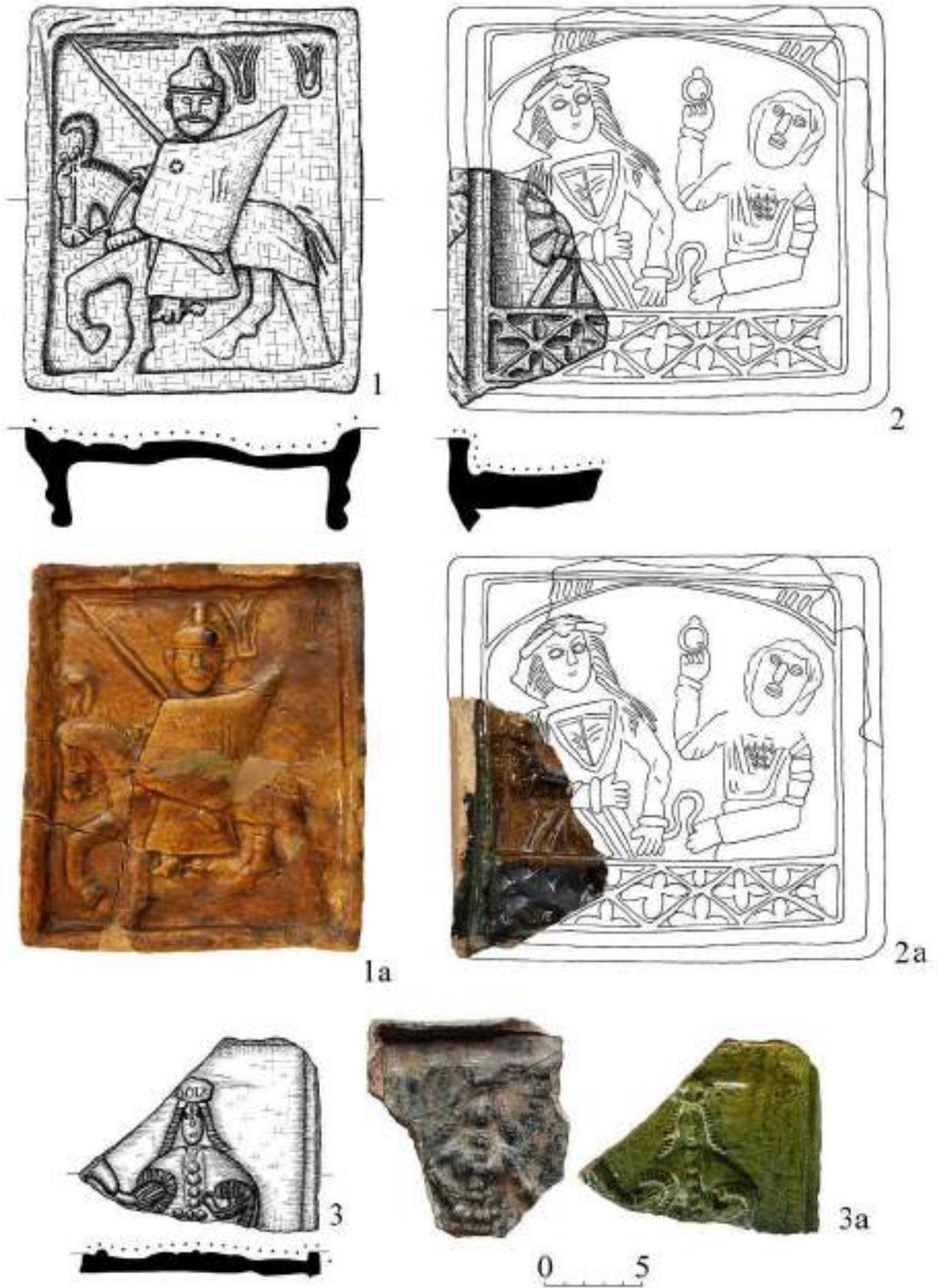
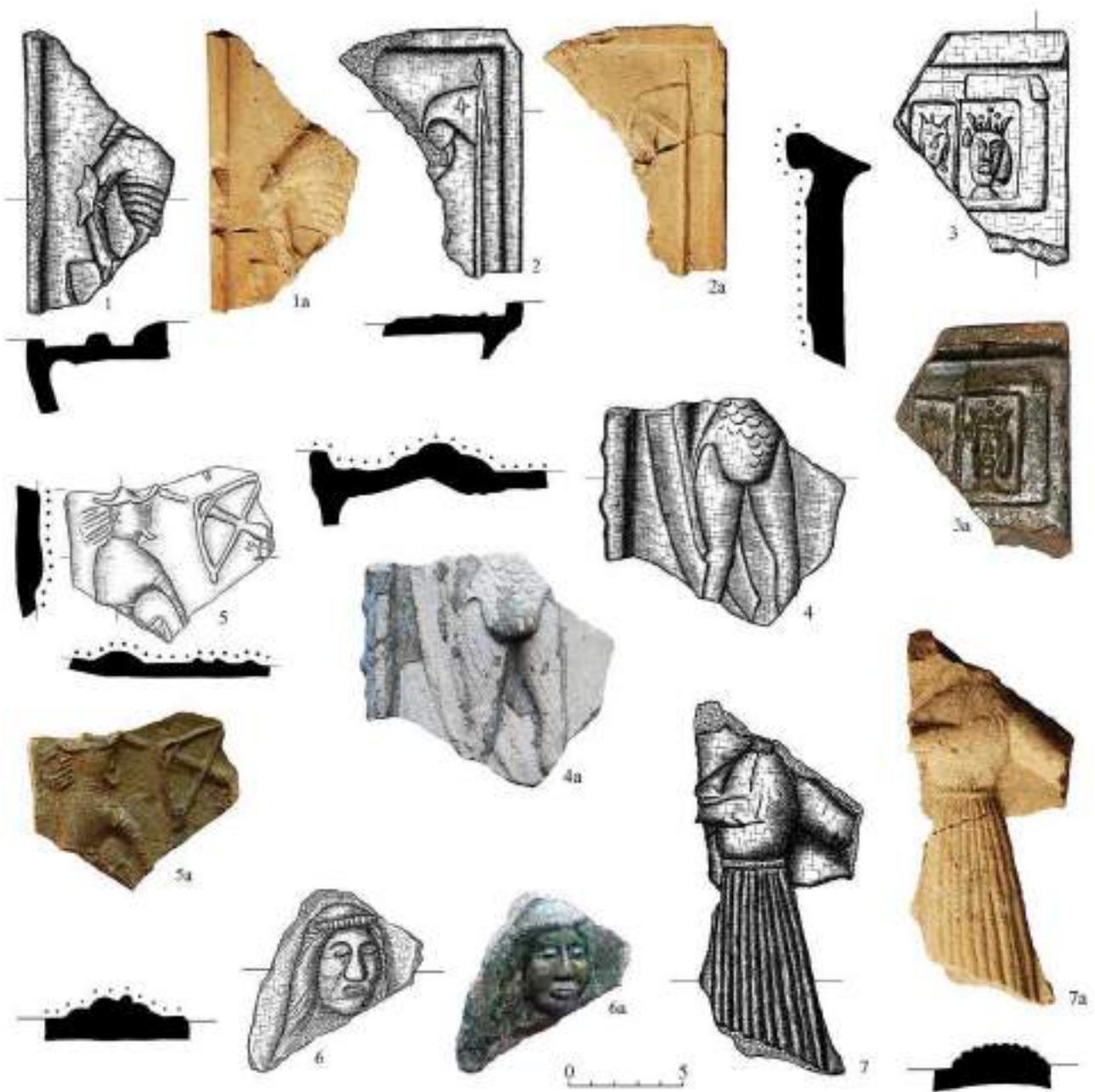

Рис. 8. Королево. Замок Нялаб. Коробчасті кахлі з антропоморфними зображеннями

*Рис. 9. Королево. Замок Нялаб.
Коробчасті кахлі з антропоморфними зображеннями*

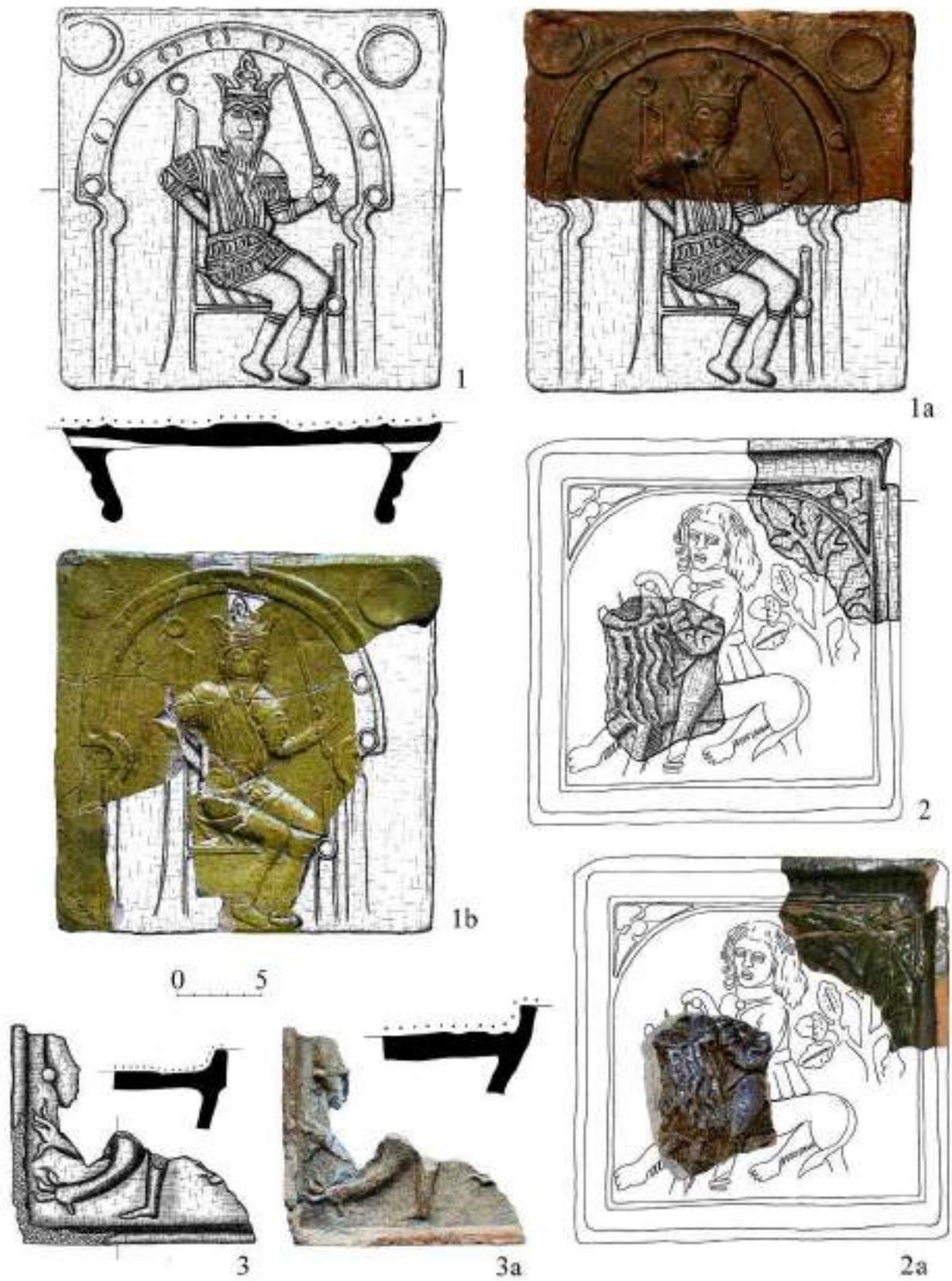

Рис. 10. Королево. Замок Нялаб. Коробчасті кахлі з біблійними мотивами

Рис. 11. Королево. Замок Нялаб. Кахлі з зображеннями на релігійну тематику

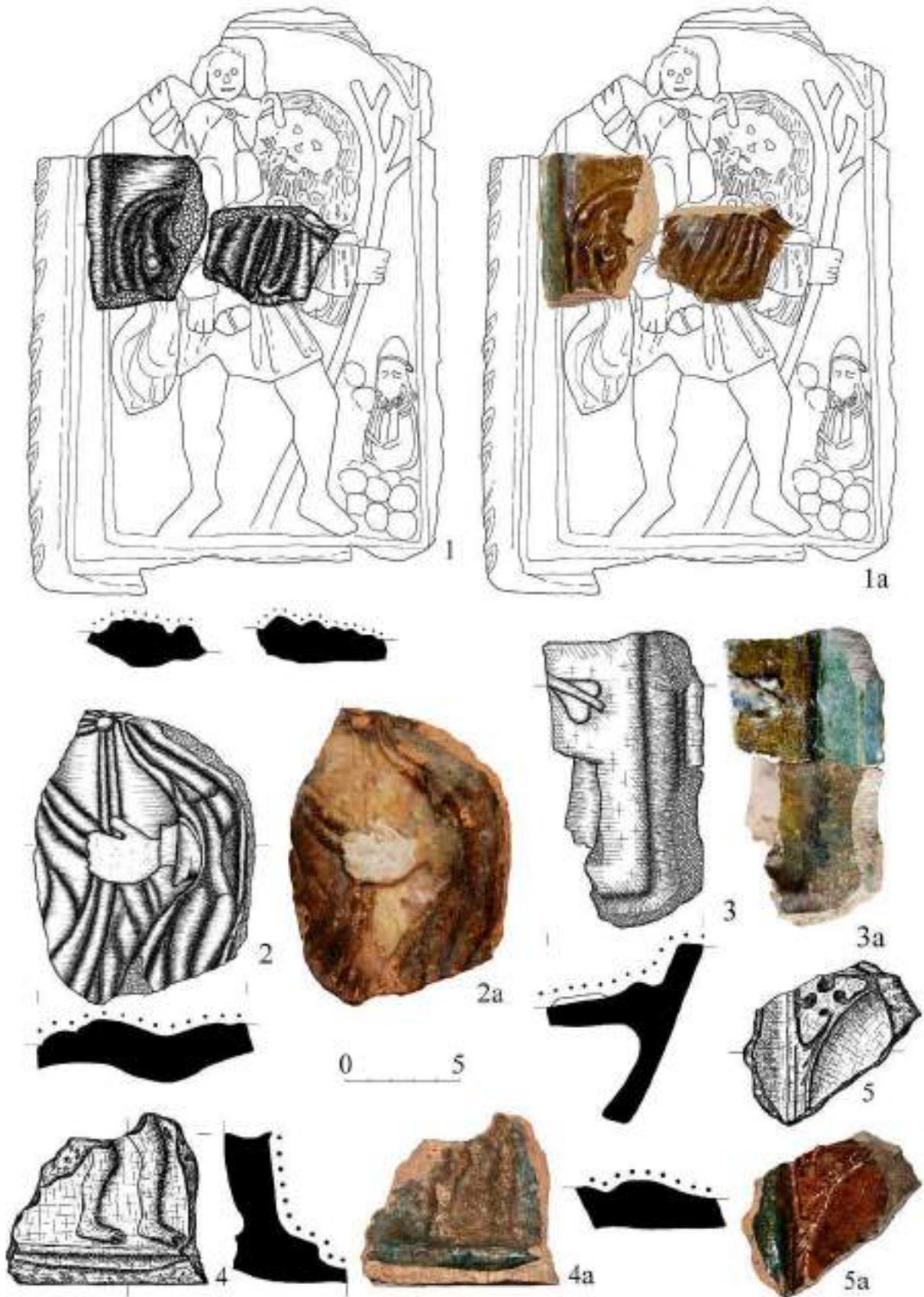

Рис. 12. Королево. Замок Нялаб. Кахлі з зображеннями на релігійну тематику

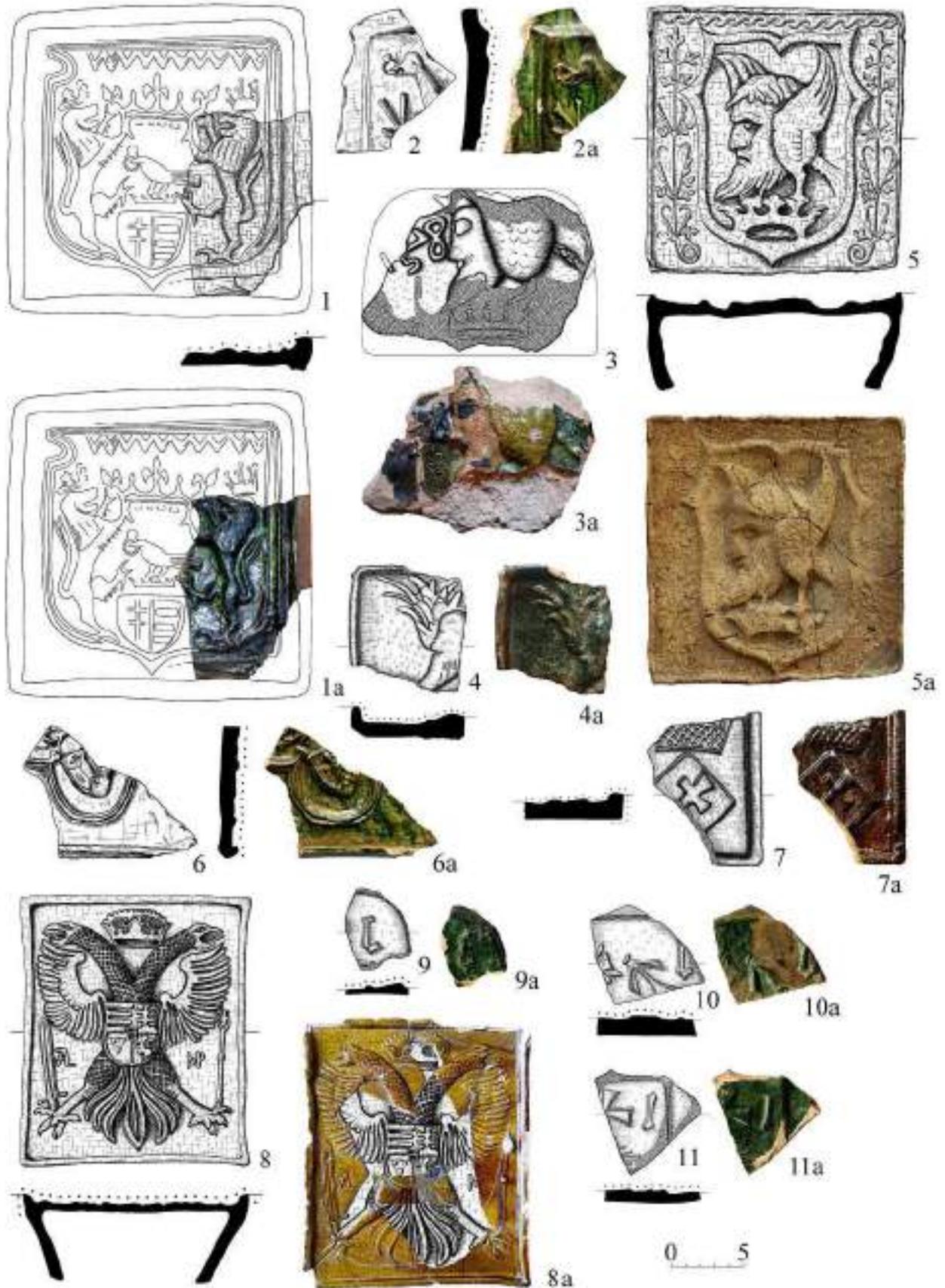

Рис. 13. Королево. Замок Нялаб. Кахлі з геральдичними символами

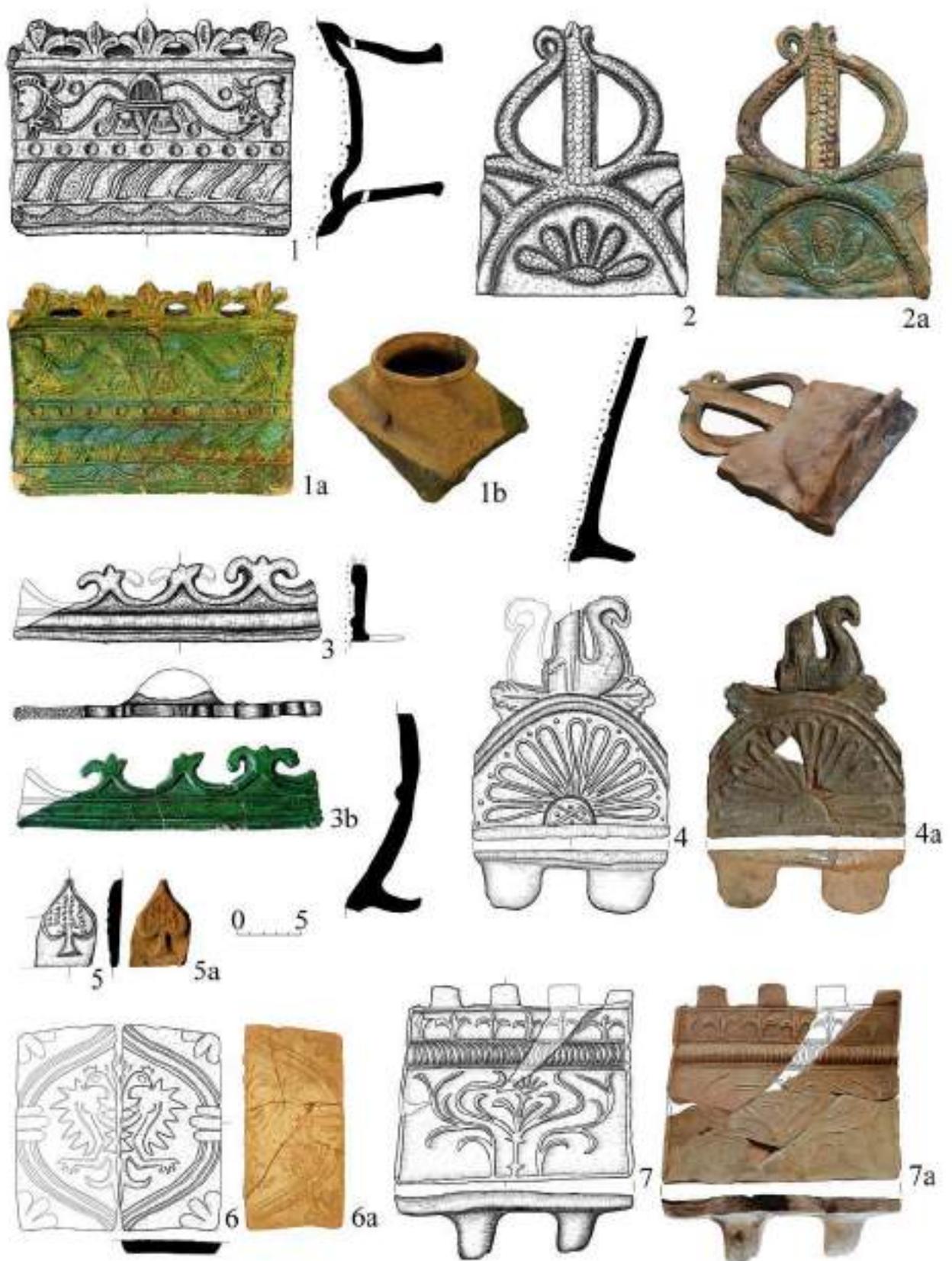

Рис. 14. Королево. Замок Нялаб. Кахлі верхніх окантовок печей

Піч 1

Піч 2

Піч 3

Рис. 15. Королево. Замок Нялаб. Залишки конструкцій кахляних печей №1-3

Піч 4

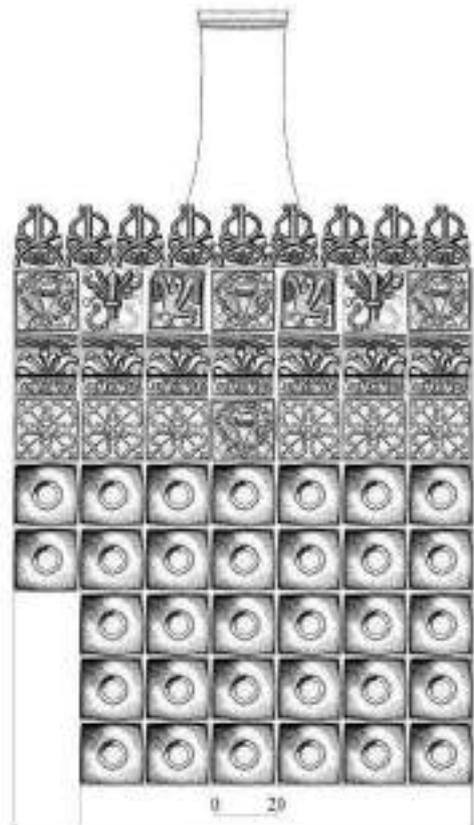

Рис. 16. Королево. Замок Нялаб. Залишки конструкції кахляної печі №4

Піч 5

Рис. 17. Королево. Замок Нялаб. Залишки конструкції кахляної печі №5